

О. О. Тітіка

**МІСЦЕВА ПРОМИСЛОВІСТЬ УКРАЇНИ
В РОКИ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ 1941–1945 рр.**

У статті розкриваються стан та функціонування місцевої промисловості України напередодні та в перший період війни, втрати, заподіяні галузі війною та окупацією, процес відбудови та наслідки роботи в 1943-1945 рр.

Стан та функціонування промисловості України в роки Великої Вітчизняної війни досить широко висвітлені у науковій економічній та історичній літературі. Однак увага дослідників зосереджувалася переважно на провідних галузях промисловості. В результаті ще малодослідженими, а отже й недостатньо висвітленими залишаються питання роботи ряду інших, небазових галузей промислового комплексу республіки. Це стосується, зокрема, й місцевої промисловості України, стан і функціонування якої за умов війни як на республіканському, так і регіональному рівнях комплексного вивчення ще не одержали. По даній темі спеціальних праць поки що немає. Наявна ж у ряді видань [2, 4, 5, 8, 10, 16] інформація про функціонування цієї галузі має фрагментарний характер і її дійсний стан та роль у розв'язанні важливих тогочасних економічних і соціальних проблем не відображає.

У довоєнний період місцева промисловість в загальному балансі економіки України мала значну питому вагу. Вона являла сукупність промислових підприємств, трестів, промислових комбінатів та інших організацій, підпорядкованих Народному комісаріату місцевої промисловості УРСР (утвореному згідно з постановою ЦВК УРСР від 4 вересня 1934 р.) і одночасно (крім підприємств республіканського підпорядкування) місцевим Радам. Підприємства місцевої промисловості, виробляючи товари широкого вжитку та продукцію виробничого призначення, допомагали місцевим органам влади розв'язувати в областях, районах і містах господарські проблеми щодо забезпечення потреб населення та місцевого господарства. На підприємствах галузі вироблялися в асортименті: метал та вироби з нього, металеві, фарфорово-фаянсові товари широкого вжитку, лаково-фарбувальні та будівельні матеріали, шкільні та канцелярські товари та приладдя, музичні інструменти, вози та ходи до них, упряж та інше обладнання й облаштування для гужового транспорту, сільськогосподарські машини та інвентар, окремі види верстатів, машин та механізмів, обладнання для житлово-

---

© О. О. Тітіка, 2007

ISSN 0320-4421. Історія нар. госп-ва та екон. думки України. 2007. Вип. 39-40.

комунального господарства, преси, гідротурбіни, опалювальні котли, радіатори та ін. Частину цієї продукції використовували інші галузі промисловості республіки та сама місцева промисловість для свого подальшого розвитку.

Паралельно з виробництвом продукції виробничого призначення та товарів широкого вжитку підприємства місцевої промисловості виконували ще одну надзвичайно важливу функцію: здійснювали обслуговування населення метало-побутовим ремонтом, індошовом та ремонтом одягу й взуття. Зазначені послуги населенню міст та сіл надавали районні та міські промислові комбінати.

Важливе значення мало й те, що, створюючи різні, як правило, невеликі за розміром виробничі підприємства (в тому числі у невеликих містах та великих сільських населених пунктах), місцева промисловість розвивала промислове виробництво у віддалених від промислових центрів районах, залучала до продуктивної праці в суспільному виробництві місцеве населення, використовувала для випуску продукції не тільки фондову сировину, а й місцеві ресурси сировини та матеріалів.

У 1941 р. в підпорядкуванні Наркомату місцевої промисловості УРСР перебувало 706 підприємств, з них – 267 заводів республіканського й обласного підпорядкування та 439 районних та міських промкомбінатів. При цьому впродовж 1939-1941 рр. 56 найбільших заводів місцевої промисловості, які щорічно виробляли різної продукції на 235 млн крб., було передано у підпорядкування наркоматів союзної промисловості [18, спр. 29, арк. 4, 26]. До числа найбільш технічно оснащених (провідних) підприємств галузі входили: Синельниківський завод «Комінтерн» (з потужностями по виробництву щорічно 1500 тис. шт. сокир, 150 тис. шт. осей, 100 тис. шт. різного слюсарно-монтажного інструменту тощо); Дніпропетровський завод «Спартак» (він упродовж року виробляв 10 тис. т листового металу, 5300 т лопат, 850 т оцинкованого посуду); обозобудівельні заводи в Павлограді, Молочанську, Чугуєві та Ніжині (щорічно поставляли Червоній Армії та сільському господарству до 40 тис. возів); Нижнєдніпровський лаково-фарбовий та Криворізький суриковий заводи (вони за рік виробляли 920 т білил, 2 тис. т різних фарб, 17 тис. т сурику) та ін. [18, спр. 53, арк. 31-32].

У передвоєнному 1940 р. підприємства місцевої промисловості України виробили продукції на 664 млн крб. [14, с. 365], у тому числі: труб чавунних – 7204 т, листового металу – до 10 тис. т, сільськогосподарських машин – 14674 шт., запасних частин до тракторів та сільськогосподарських машин – на 5449 тис. крб., гідротурбін – 12 шт., котлів – загальним об'ємом 4131 м³, радіаторів – 2,8 тис. м, возів та ходів до них – 35,7 тис. шт., цистерн – 2617 шт. загальним об'ємом 60,3 тис. м³, лопат металевих – 2266 т, фарфорово-фаянсового посуду – 77,3 млн шт., металевого посуду – 1607 т, піаніно – 3,6 тис. шт., цегли паленої – 14 млн шт., черепиці –

219 тис. шт. і т. д., а також видобули 34,5 тис. т кам'яного вугілля та 46,9 тис. т торфу [19, спр. 152, арк. 5, 94; спр. 210, арк. 9-12, 14].

Особливо вагомою була роль підприємств місцевої промисловості в економіці непромислових регіонів. Так, наприклад, вся обласна промисловість Житомирщини за 1940 р. дала продукції на 45811 тис. крб., і з них підприємства облмісцевпрому – на 11436,4 тис. крб.; більше виробили лише підприємства обллегпрому (на 19811,9 тис. крб.) та облхарчпрому (на 13095,1 тис. крб.) [7, с. 35].

З початком війни більшість підприємств галузі перепрофілювалися: освоїли й почали випускати воєнну продукцію. В результаті навіть такі далекі від оборонної промисловості підприємства, як комбінат музичних інструментів та фабрика пера (м. Київ) почали постачати армії протитанкові міни й запали для гранат, а пізніше – ще й гранати [1, с. 482]. На підприємствах Сталінської та Ворошиловградської областей для потреб Південного фронту було організовано виробництво звичайних та протитанкових гранат, мінометів і мін, кулеметів, шашок та іншої воєнної продукції [13, с. 199-201]. На Харківському заводі «Харпластмас» було налагоджено виробництво польового кабелю марок ЛПТК і ПТФ семижильного, а проволочений залізний та мідний дріт для його виготовлення постачали харківські підприємства облмісцевпрому [13, с. 197].

Проте подальше просування гітлерівських військ, загарбання ворогом все нових і нових територій спонукали до згортання виробництва й повного або часткового вивезення вглиб СРСР обладнання багатьох підприємств галузі, зокрема, металообробних. Так, у повному складі було евакуйовано: завод «Комінтерн» із Синельниково, обозобудівельні заводи з Павлограда та Молочанська, завод сільськогосподарських машин ім. Шевченка з Софіївки та ін. [18, спр. 29, арк. 6]. Частково були перебазовані завод «Спартак» із Дніпропетровська, металоштампувальний із Харкова, труболиварний із Ахтирки та ін. На нових місцях вони швидко відновили роботу і виробляли продукцію для потреб Червоної армії та економіки країни. На базі окремих евакуйованих з України підприємств були створені нові виробництва [19, спр. 152, арк. 84].

Робота підприємств, що не були евакуйовані, аж до самої окупації була підпорядкована потребам воєнного часу. Більшість з них під час окупації, особливо при здійсненні відступаючими нацистами «тактики випаленої землі», а також у ході багаточисельних і широкомасштабних бойових дій та внаслідок цілеспрямованого знищення майна та техніки радянською стороною перед вимушеним відступом Червоної Армії на початку війни було зруйновано. У період окупації нацистам вдалося ввести в дію лише незначну кількість майстерень та цехів галузі, які виробляли у невеликих обсягах обмежений асортимент товарів для потреб окупаційної влади. За даними обласних Надзвичайних державних комісій по обліку втрат, заподіяних загарбниками (за тодішньою практикою всі втрати

відносили на їхній рахунок), місцевій промисловості, наприклад, у Сталінській області було завдано втрат на суму 28945,2 тис. крб. [6, с. 252]; у Харківській – на 17783,2 тис. крб. [15, с. 186]; у Київській області – на 15162,6 тис. крб.; у м. Києві – на 11837,1 тис. крб. [9, с. 364, 368]. Загалом же (за далеко неповними даними на лютий 1946 р.) втрати галузі становили 413 млн крб. [19, спр. 210, арк. 5].

Відразу ж після визволення регіонів України від окупантів у містах і селах розпочалася відбудова та налагодження роботи підприємств місцевої промисловості. У першій половині 1943 р. відбудовні роботи обмежувалися, головним чином, територією Ворошиловградської області, але в другому півріччі вони охопили майже всю Лівобережну Україну. У 1944-1945 рр. вони продовжувалися на решті визволеної території республіки.

Відбудовні роботи в галузі здійснювалися переважно членами трудових колективів підприємств. У надзвичайно короткі строки ремонтувалися або зводилися заново виробничі приміщення, із-під руїн витягувалися розбиті, обгорілі та розкомплектовані верстати, інструменти, у звалищах металолому розшукувалися окремі деталі, збиралися залишки сировини. Так, у ході відбудови майже повністю зруйнованого Кам'яно-Бродського фаянсового заводу члени колективу під керівництвом головного інженера Щербакова та механіка Кузьмінського своїми силами виконали всі капітальні роботи, відновили котельню, горновий цех, відремонтували двигуни та механізми, змонтували силове устаткування. Вже у 1944 р. завод випустив 170 тис. шт. фаянсового посуду. Значні обсяги робіт на відбудові своїх підприємств виконали виробничі колективи Криворізького сурикового заводу, Прилуцького заводу пластмас та багатьох інших. Самовіддано працювали шахтарі райпромкомбінатів Сталінської та Ворошиловградської областей, які не лише за короткий строк відбудували свої шахти, а й виконали в 1944 р. два державні річні плани, видобувши понад 60 тис. т вугілля [18, спр. 29, арк. 7-8].

Успішне здійснення за неймовірно важких умов ще триваючої війни відбудовних робіт залежало від розв'язання низки складних завдань. Передусім, масштабні руйнування, яких зазнала галузь, вимагали не лише великих за обсягами капітально-відбудовних робіт на кожному підприємстві, а й значних коштів. Під час війни уряд у міру можливостей здійснював фінансування цих робіт. У 1944 р. було асигновано 29,3 млн крб., а в 1945 р. – 31,3 млн крб. [19, спр. 210, арк. 13, 50]. Виділені кошти спрямовувалися в основному на відбудову підприємств республіканського підпорядкування. Так, зокрема, у 1944 р. у виділеній сумі частка республіканської промисловості становила 19,5 млн крб., а обласної промисловості – близько 9,8 млн крб. [19, спр. 152, арк. 50-51]. Що ж до відбудови об'єктів соціальної сфери галузі, то тільки в 1945 р. було виділено 1 млн 615 тис. крб. (5,5% від загальної суми) на ремонт та будівництво житла [19, спр. 210, арк. 13]. Однак, навіть ці невеликі за

обсягами кошти освоювалися неповністю. Про виконання трестами та облмісцевпромами плану освоєння коштів на капітальних роботах у 1944 р. свідчать дані з табл. 1.

У 1945 р. виділені на капітальне будівництво в галузі кошти були освоєні в обсязі 22,2 млн крб., що становило 76,8% від державного річного плану. Не був виконаний навіть невеликий за обсягом план освоєння капіталовкладень на житлове будівництво: освоєно лише 1224 тис. крб., або 76,0% [19, спр. 210, арк. 13].

У більшості випадків невиконання плану освоєння коштів зумовлювалося об'єктивними причинами: відсутністю необхідних матеріалів, транспортних та технічних засобів, виробничого устаткування та інструментів, кваліфікованих інженерно-технічних та робітничих кадрів, несвоєчасним виготовленням проектної документації тощо. Разом з тим мали місце й причини суб'єктивного характеру (недостатня компетентність та нерозпорядливість керівників підприємств, погана організація робіт та низька трудова дисципліна, нецільове використання матеріалів). Неосвоєння коштів призводило до невиконання планів капітально-відбудовних робіт на тих об'єктах, для відбудови яких вони виділялися.

У складних умовах воєнного часу і великого перевантаження транспорту однією з найскладніших проблем у роботі місцевої промисловості було матеріально-технічне постачання. Наркомат місцевої промисловості УРСР приділяв вирішенню цієї проблеми багато уваги. У 1944 р. підприємствам галузі з державних ресурсів було передано матеріалів на суму 32,5 млн крб., у тому числі: 1240 т чавуну, 3200 чорних металів, 64 т кольорових металів, 5837 м³ лісоматеріалів, 796 одиниць різного устаткування, 158 автомашин, 632 шт. автопокришок і камер, 185 км електропроводів, 35,3 км пасів та багато іншого [19, спр. 152, арк. 57]. Але планові обсяги відбудовних робіт та потреби виробництва обганяли організаційно-технічну базу постачальницьких органів. Весь тягар постачальницької роботи падав на Головпостач галузевого Наркомату, тоді як до війни кожний трест, облмісцевпром та завод мали власні постачальницькі органи, які безпосередньо реалізовували свої фонди. В результаті виділена по фондам сировина поступала на підприємства не в повному обсязі. А це, в свою чергу нерідко призводило до втрати дорогоцінних за умов війни матеріалів і простоїв виробництва [19, спр. 152, арк. 58].

У 1945 р., особливо після закінчення війни, матеріально-технічне постачання підприємств місцевої промисловості дещо поліпшилося. Однак і цього року проблема централізованого постачання залишалася однією з найбільш проблемною галузі. З метою її розв'язання Наркомат місцевої промисловості УРСР орієнтував керівників трестів, облмісцевпромів та підприємств на більш широке використання ресурсів місцевої сировини, відходів інших галузей промисловості (особливо металургійної), вжиття заходів, спрямованих на зниження норм витрачання

Таблиця 1. **Обсяг відбудовних робіт у місцевій промисловості України в 1944 р. ***

Трест	Тис. крб.		
	План	Факт. виконано	% виконання
Обозобудування	4055	3101,9	76,6
Металоширвжиток	2960	3476	117,8
Укравтоген	5460	4143	79,9
Укрпластмас	1940	1603	82,7
Музичний	1600	1539	96,8
Укрфарфорофаянс	2300	2066	89,9
Укрпроектмонтаж	50	—	—
Главпостач	350	190	54,3
ГлавУРП НКМП УРСР	800	270	33,8
Разом по республіканській промисловості	19505	16338,9	84,1
Разом по обласній промисловості	9787	7647,4	78,3
Разом по НКМП УРСР	29290	24086,3	82,2

* Джерело: *Центральний державний архів громадських об'єднань України.* – Ф. 1. – Оп. 76. – Спр. 152. – Арк. 50-51.

гостродефіцитних матеріалів, палива та енергії. В результаті, як свідчать численні документи, в більшості випадків відбудовні роботи в галузі здійснювалися з використанням місцевих матеріалів, а виробничий процес на введених у дію підприємствах – місцевої сировини.

Надзвичайно складним було завдання оснащення підприємств технічним устаткуванням. Від його розв'язання значною мірою залежали загальні результати відбудови та подальшої роботи як кожного підприємства, так і всієї галузі. До війни підприємства місцевої промисловості були забезпечені устаткуванням на досить високому на той час рівні. Лише металооброблюючого устаткування налічувалося понад 5 тис. одиниць [18, спр. 29, арк. 20]. Однак за роки війни воно було майже цілком втрачене.

Розв'язання зазначеного завдання здійснювалося кількома шляхами. Насамперед було організовано збирання на руїнах та звалищах металобрухту розбитих та розкомплектованих верстатів, окремих механізмів та деталей, інструментів, їхню реставрацію та ремонт. Упродовж 1943-1944 рр. робітниками було зібрано й повернуто на підприємства та відремонтовано близько 2 тис. металообробних верстатів [18, спр. 53, арк. 48] і тисячі одиниць іншого устаткування. Частину устаткування підприємства галузі одержали в результаті реєвакації та поставок нововиготовленого устаткування із східних регіонів СРСР. Частково було повернуто й устаткування, яке було вивезене окупантами. Проте ці джерела повною мірою задовольнити потреби відроджуваної промисловості не могли. У зв'язку з цим за рішенням Наркомату місцевої промисловості УРСР з кінця 1943 р. на заводах галузі організовується виробництво металообробних та деревообробних верстатів, ручних та

ексцентрикових пресів, електрозварювальних апаратів, нафтодвигунів та іншого устаткування для внутрішньогалузевого використання.

При організації виробництва верстатів та іншого устаткування підприємства галузі зіткнулися зі значними труднощами, пов'язаними з відсутністю досвіду такого виробництва (до війни, зокрема, верстати на підприємствах галузі не вироблялися), низькою технічною оснащеністю, нестачею інструментів та кваліфікованих спеціалістів і робітників, незадовільним матеріально-технічним постачанням тощо. Поступове подолання цих труднощів дозволило до кінця 1944 р. організувати та освоїти виробництво устаткування на 24 галузевих заводах, зокрема, на 17 – виробництво верстатів. Упродовж 1944 р. було виготовлено для потреб підприємств галузі 894 металообробні (у т. ч. 376 металорізальних) та 15 деревообробних верстатів, 16 пресів, 4 електрозварювальні апарати, 8 нафтодвигунів, 2 шепінги [18, спр. 53, арк. 32; 19, спр. 210, арк. 9; 19, спр. 152, арк. 81] та чимало іншого устаткування. У 1945 р. було виготовлено ще 813 металообробних та 107 деревообробних верстатів, 81 прес та інші механізми [19, спр. 210, арк. 9]. Ці досягнення дали змогу прискорити розв'язання проблеми щодо оснащення багатьох підприємств галузі устаткуванням та своєчасного введення їх у дію. Відновлені заводи та фабрики місцевої промисловості незабаром розпочинали планове постачання устаткування підприємствам інших відроджуваних галузей економіки України.

Не менш складні завдання довелося розв'язувати і в справі відновлення вщент знищеного за роки окупації енергетичного господарства підприємств галузі. Відповідно до заходів, розроблених Наркоматом місцевої промисловості УРСР, великі зусилля щодо цього спрямовувалися на: організацію на кожному підприємстві локальної силової станції; створення бази для виробництва силового устаткування необхідного галузі; пристосування локальних силових станцій для роботи на місцевих видах палива тощо. В результаті відбудови зруйнованих силових установок, використання повернутого та безгосподарного енергетичного устаткування (зокрема, двигунів) у галузі до кінця 1944 р. відновлено (включаючи і районну промисловість) 170 силових установок сумарною потужністю 11 тис. НР [18, спр. 29, арк. 23]. Для забезпечення подальшого розвитку енергетичного господарства на підприємствах галузі було організовано виробництво енергетичного устаткування, зокрема, паросилових установок потужністю 40-45 НР на Харківському заводі тракторних запасних частин, 25-ти силових нафтодвигунів – на Маріупольському міськпромкомбінаті, гідротурбін – на київських заводах «Прогрес» і «Більшовик» [18, спр. 29, арк. 24; 18, спр. 53, арк. 49].

Роботи по відновленню енергетичного силового господарства на підприємствах місцевої промисловості продовжувалися в 1945 р. Результатом цих зусиль стало те, що потужність енергосилових установок досягла тут 9153 кВт (близько 13 тис. НР) і тим самим істотно наблизилася

до довоєнного рівня (напередодні війни в 1941 р. він обраховувався в розмірі 11745 кВт) [19, спр. 210, арк. 18].

На початковому етапі відбудови налагодження виробничого процесу на багатьох підприємствах місцевої промисловості стримувалося через нестачу інженерно-технічних працівників та кваліфікованих робітничих кадрів. З метою розв'язання кадрової проблеми Державний комітет оборони своїм рішенням від 4 квітня 1944 р. виділив у розпорядження НКМП УРСР 120 токарів, 190 слюсарів, 30 ковалів, 40 стругальників, 20 фрезерувальників [19, спр. 152, арк. 112], які були розподілені по основним виробництвам галузі. У свою чергу цілеспрямовану роботу по забезпеченню підприємств кваліфікованими кадрами здійснював НКМП УРСР. У 1944 р. відновили роботу 3 галузеві технікуми, у яких навчалися 245 чол., утворено 6 шкіл ФЗН із контингентом 777 чол., 2 ремісничі училища, у яких навчалось 300 учнів. Методом бригадного та індивідуального навчання дефіцитними робітничими спеціальностями опанували 11460 чол. [18, спр. 29, арк. 22]. Однак не всі заплановані заходи щодо кадрового забезпечення підприємств місцевої промисловості вдалося реалізувати. Так, впродовж 1944 р. не було виконано план мобілізації для роботи на підприємствах галузі робітників (при плані 4115 робітників було мобілізовано лише 1437). На низькому рівні проходила підготовка через систему курсових заходів плановиків, нормувальників, бухгалтерів (при плані 1500 чол. було підготовлено лише 320 чол.) [19, спр. 152, арк. 42, 110].

Більш організовано здійснювалася масова підготовка кадрів для потреб місцевої промисловості в 1945 р. (насамперед, через систему спеціальних навчальних закладів). Так, наприкінці 1945 р. у системі Наркомату місцевої промисловості УРСР функціонували: Київський механічний технікум, Дрогобицький електромеханічний технікум та Миргородський керамічний технікум, в яких навчалось 453 чол.; 3 ремісничі училища з контингентом учнів 389 чол.; 9 шкіл ФЗН на базі провідних профільних заводів галузі з контингентом учнів 1082 чол. [19, спр. 210, арк. 20]. Для підвищення технічного рівня керівників заводів і промкомбінатів, підготовки та перепідготовки кадрів майстрів виробництва, плановиків та бухгалтерів та ін. протягом 1945 р. постійно діяли стаціонарні курси [19, спр. 152, арк. 43]. Суттєво покращалася ситуація із кадровим забезпеченням галузі з початком масового повернення на підприємства колишніх робітників та інженерно-технічних працівників після демобілізації із Червоної Армії (друга половина 1945 р.).

В результаті здійснених в 1943-1944 рр. відбудованих робіт у місцевій промисловості України було введено в дію 110 підприємств республіканського та обласного підпорядкування та 677 районних і міських промислових комбінатів, у складі яких функціонували 6543 підприємств, майстерень, цехів і виробництв. До кінця 1944 р. на підприємствах галузі працювало вже понад 56 тис. робітників, інженерно-технічних працівників

та службовців [19, спр. 152, арк. 17; 18, спр. 29, арк. 8]. На відновлених підприємствах у 1944 р. було вироблено продукції на суму 188,3 млн крб. (101,7% до річного плану) [18, спр. 53, арк. 36-37], що становило 28,4% річного довоєнного обсягу [14, с. 365].

Важливим етапом у справі повоєнного відродження галузі став 1945 рік. До кінця 1945 р. кількість відбудованих і введених у дію підприємств місцевої промисловості республіканського й обласного підпорядкування вже зросла до 182, а кількість відновлених і заново організованих районних та міських промкомбінатів – до 780. У 1945 р. на підприємствах галузі було вироблено валової продукції на 288 млн крб. [19, спр. 210, арк. 5-7], або на 52,9% більше, ніж у 1944 р. Виробництво продукції в 1945 р. досягло вже 43,4% від річного довоєнного виробництв. В цілому ж з початку відбудови до кінця 1945 р. підприємствами галузі було випущено продукції на суму 495 млн крб. [19, спр. 210, арк. 7]. Про загальні результати роботи підприємств НКМІ УРСР протягом 1944-1945 рр. свідчать дані табл. 2 [19, спр. 152, арк. 5, 94; 19, спр. 210, арк. 9-12, 14].

Слід зазначити, що упродовж 1944-1945 р. на підприємствах місцевої промисловості було упроваджено низку технічних та технологічних нововведень, які не застосовувалися до війни: автоматичне зварювання, центробіжний розлив металу, упровадження операційних верстатів у виробництво деталей та запасних частин до сільськогосподарських машин, застосування селенових випрямовувачів замість низьковольтних генераторів (для трансформації перемінного струму на постійний при покритті металів – цинкуванні, хромуванні) та ін. [19, спр. 210, арк. 15]. Ці та інші передові технології сприяли прискоренню процесу відбудови галузі, збільшенню випуску промислової продукції, зниженню її собівартості, покращанню умов праці тощо.

Загальна номенклатура виробів, що їх випускала місцева промисловість України у 1945 р. становила понад 500 назв. Порівняно з довоєнним періодом у виробництво було впроваджено 146 найменувань нових видів устаткування та товарів широкого вжитку [19, спр. 152, арк. 65, 78]. У їх числі: паросилові машини (локомотиви), гідротурбіни, електродвигуни, потужні преси, шепінги, алюмінієві поршні, електричні ліхтарі та батареї, репродуктори, підшви із хлорвінілу та ін.

Підводячи підсумки викладеному вище, зазначимо, що, не дивлячись на значні труднощі, загалом успішна відбудова та робота у 1943-1945 рр. місцевої промисловості багато в чому сприяла розв'язанню першочергових завдань відродження економіки та соціальної сфери України. Вироблена на підприємствах галузі продукція та надані населенню послуги виявилися надзвичайно цінними за тогочасних складних умов.

Таблиця 2. Виробництво основних видів продукції підприємствами НКМП УРСР у 1944-1945 рр. **

Назва виробу	Одиниця виміру	Р і к		
		1940	1944	1945
I. Металовироби				
Запасні частини до тракторів та сільськогосподарських машин	тис. крб.	5449	2052,8	3790,8
Прокат листа	т	7301	–	–
Верстати металообробні	шт.	–	894	813
Верстати деревообробні	шт.	–	15	107
Гідротурбіни	шт.	12	–	1
Преси	шт.	–	16	81
Віялки	шт.	1089	–	577
Котли «Стрелля»	м ³	4131	–	–
Радіатори	тис. м.	2,8	–	0,4
Фітинги	т	470	–	5,7
Саморізки	шт.	11000	12	57
Бочки металеві	тис. шт.	105,6	0,865	5,0
Цистерни	шт.	2617	25	320
Ланцюги Галля	тис. пог. м	105,8	9,4	28,8
Гвіздки	т	4157	693,7	633,8
Сокири	тис. шт.	698	0,7	13,2
Скобельні вироби	тис. крб.	4000	519,3	2166,8
Посуд чавунний	т	137	6,9	9,8
Посуд оцинкований	т	968	5,6	24,5
Посуд емалевий	т	502	10,7	53,2
Ліжка металеві	тис. шт.	183	19,7	24,4
Пічне литво	т	3213	599	736,5
Ложки металеві	тис. шт.	1027,8	986,1	1279,5
Виделки	тис. шт.	689,5	85,5	77,5
Ножі столові	тис. шт.	–	–	7,8
Ножі садові	тис. шт.	69	0,52	4,1
Ножі окуліровочні	тис. шт.	–	0,08	0,014
Сікатори	тис. шт.	–	14,7	12,8
Ваги столові	тис. шт.	54,5	–	0,36
Друкарські машинки	шт.	577	–	–
Репродуктори	тис. шт.	–	–	38,72
Електричні ліхтарі	тис. шт.	–	–	45,7
Електричні батареї	тис. шт.	–	–	638,7
Лопати металеві	тис. шт.	2288	121,9	217,2
Сапи	тис. шт.	–	76,3	2,7
Відра господарські	тис. шт.	–	34,5	0,3
II. Обозобудування				
Вози та ходи	тис. шт.	35,7	10,9	18,9
Втулки до возів	т	1253	85,5	3,42

III. Хімовари				
Фарби масляні	т	5335	173,2	1093
Фарби емалеві	т	3704	–	289,5
Фарби сухі	т	21231	1879,7	5178,4
Білила цинкові сухі	т	1811	–	24,7
Набивки різні	т	1186	256,3	612,1
Клінгерит	т	95	35,8	56,7
Мило господарське	т	–	272,6	274,2
IV. Фарфорово-фаянсові вироби				
Фарфорово-фаянсовий посуд	тис. шт.	77219	7714,4	10267
Медичний фаянс	тис. шт.	175	–	10,5
Будівельний фаянс	тис. шт.	–	–	1,63
V. Культовари та галантерея				
Олівці	млн шт.	80	1,9	3,4
Авторучки	тис. шт.	1063	20,2	131,1
Пера учнівські	тис. шт.	6995	7000	6833,3
Іграшки	тис. крб.	6234	–	2678
Гудзики різні	тис. шт.	–	8811,6	2025,8 *
Гудзики галолитові	млн. шт.	460,4	5,3	–
Гребінці	тис. шт.	7783	39,4	19,7
VI. Музичні інструменти				
Піаніно	шт.	3559	29	101
Щипкові музичні інструменти	тис. шт.	477	0,5	3,6
Гармонії та баяни	тис. шт.	30,5	0,016	1,1
Духові інструменти	шт.	3032	–	100
VII. Шкіро-взуттєві вироби				
Сиром'ять	т	–	132,2	78,6
М'який шкіряний товар	тис. дцм	–	5392,7	4773,6
Жорсткий шкіряний товар	т	–	94,9	52
Упряж для тягла	тис. компл.	–	13,9	8,6
Взуття нове	тис. пар	–	149,5	351,2
Ремонт взуття	тис. пар	–	819,5	160,8 *
VIII. Валяльно-войлочні вироби				
Валянки	тис. пар	–	10	14,9
IX. Дерев'яні вироби				
Бочки дерев'яні	тис. б/ц	32,8	53	50,2
Корзини	шт.	–	167563	8222
Сірники	тис. кор.	–	791,7	113,3 *
X. Селікатно-керамічні вироби				
Гончарний посуд	тис. дкл.	267	363,3	501
XI. Будівельні матеріали				
Цегла випалена	млн. шт.	1,4	6,7	3,7
Черепиця	тис. шт.	219	690,8	293
Вапно	тис. т	3,2	8,8	7,1
XII. Паливо				
Кам'яне вугілля	тис. т	34,5	65,5	61,1
Торф	тис. т	46,9	45,5	38,1

* Показники лише за січень-лютий 1945 р.

** Джерело: *Центральний державний архів громадських об'єднань України.*
– Ф. 1. – Оп. 76. – Спр. 152. – Арк. 5, 94; Спр. 210. – Арк. 9, 12, 14.

В статье раскрываются состояние и функционирование местной промышленности Украины накануне и в первый период войны, ущерб нанесенный отрасли войной и оккупацией, процесс восстановления и результаты работы в 1943-1945 гг.

1. *Безсмертя*: Книга Пам'яті України 1941-1945 рр. – Київ, 2000. – 944 с.
2. *Відбудова і розвиток соціалістичної індустрії Української РСР* / Т. І. Дерев'янкін, Р. Д. Толстов, М. С. Герасимчук / Редколегія: Т. І. Дерев'янкін (відп. ред.) [та ін.]. – К.: Наук. думка, 1978. – 228 с.
3. *Вінниччина у роки Великої Вітчизняної війни (1941-1945 рр.)*: Зб. док. і матеріалів. – Одеса, 1971. – 308 с.
4. *Комуністична партія України – організатор відбудови народного господарства республіки (1943-1945 рр.)*. – К.: Політвидав України, 1968. – 176 с.
5. *Дерев'янкін Т. І., Кульчицький С. В.* Економічний розвиток Радянської України. 1917-1970. – К.: Наук. думка, 1970. – 116 с.
6. *Донецкая область в годы Великой Отечественной войны (1941-1945 гг.)*: Сб. док. и материалов. – Донецк: Донбасс, 1980. – 312 с.
7. *Житомирщина у Великій Вітчизняній війні. 1941-1945 рр.*: Зб. док. і матеріалів. – К.: Наук. думка, 1969. – 292 с.
8. *Нариси розвитку народного господарства Української РСР* / В. В. Бондаренко, Д. Ф. Вірник, І. Н. Романенко [та ін.] / Редколегія: Д. Ф. Вірник (відп. ред.) [та ін.]. – К.: Вид-во АН УРСР, 1949. – 579 с.
9. *Киевщина в годы Великой Отечественной войны. 1941-1945 гг.*: Сб. док. и материалов. – К.: Обл. кн.-газ. изд-во, 1963. – 736 с.
10. *Нестеренко О. О.* Розвиток промисловості на Україні. – Ч. 3. – К.: Наук. думка, 1966. – 488 с.
11. *О материальном ущербе, причиненном немецко-фашистскими захватчиками государственным предприятиям и учреждениям, колхозам, общественным организациям и гражданам СССР*: Сообщ. Чрезв. гос. комис. по установлению и расследованию злодеяний немецко-фашистских захватчиков // Правда. – 1945. – 18 сент.
12. *Поділля у роки Великої Вітчизняної війни (1941-1945 рр.)*. Зб. док. і матеріалів. – Львів, 1960. – 416 с.
13. *Советская Украина в годы Великой Отечественной войны 1941-1945: Документы и материалы в трех томах*. – Том 1. – Изд. 2-е. – К.: Наук. думка, 1985, – 519 с.
14. *Советская Украина в годы Великой Отечественной войны 1941-1945: Документы и материалы в трех томах*. – Том 3. – Изд. 2-е. – К.: Наук. думка, 1985. – 511 с.
15. *Харьковщина в годы Великой Отечественной войны (июнь 1941-1943 гг.)*: Сб. док. и материалов. – Харьков, 1965. – 428 с.
16. *Украинская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941-1945 гг.* В 3-х т. – К.: Политиздат Украины, 1975. [Том 1 – 544 с.; Том 2 – 512 с. – Том 3 – 416 с.].
17. *Державний архів Хмельницької області*. – Ф. 863. – Оп. 2. – Спр. 39.
18. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України*. – Ф. 4990. – Оп. 1. – Спр. 29, 53.
19. *Центральний державний архів громадських об'єднань України*. – Ф. 1. – Оп. 76. – Спр. 152, 210.

Одержано 9.02.2007.